

BÁO CHÍ CÁCH MẠNG TRONG NHÀ TÙ, TRẠI GIAM ĐẾ QUỐC (1939-1945)

TRẦN ĐOÀN

Tóm tắt: Trong giai đoạn 1939-1945, cuộc đấu tranh của các chiến sĩ cách mạng trong các nhà tù, trại giam đế quốc diễn ra khốc liệt, tổn thất, hi sinh hơn bao giờ hết. Dưới sự lãnh đạo của các chi bộ đảng, báo chí cách mạng tiếp tục ra đời và duy trì hoạt động. Trong ngục tối, dù hoạt động hết sức bí mật, luôn bị kẻ thù ngăn cấm, hủy hoại, tiêu diệt, nhưng báo chí cách mạng luôn là vũ khí đấu tranh đầy hiệu quả của các chiến sĩ yêu nước và cách mạng bị tù đày; tuyên truyền đường lối của Đảng; cổ vũ tù nhân siết chặt đội ngũ, giữ vững niềm tin, ý chí, sức mạnh đấu tranh. Đội ngũ những người làm báo cách mạng được rèn luyện, trưởng thành, cống hiến cho sự nghiệp đấu tranh cách mạng, bảo vệ Đảng. Báo chí cách mạng trong lao tù đế quốc tạo nên nét đặc sắc của dòng báo chí cách mạng Việt Nam thời kỳ đấu tranh giành độc lập dân tộc.

Từ khóa: Báo chí cách mạng; nhà tù, trại giam đế quốc; 1939-1945.

1. Vài nét về báo chí cách mạng trong nhà tù, trại giam đế quốc (1939-1945)

Sau khi cuộc Chiến tranh thế giới thứ II nổ ra, Chính phủ Pháp và chính quyền thuộc địa ở Đông Dương thi hành chính sách phát xít, ban hành một loạt sắc lệnh, nghị định nhằm tiêu diệt Đảng Cộng sản Đông Dương. Đến tháng 9-1939 cả nước có 2.000 người bị bắt giam giữ trong các nhà tù trại giam, trong đó riêng Nam Kỳ là 800 người¹, đa số là cán bộ, đảng viên và quần chúng cách mạng. Trong vòng 19 tháng (từ tháng 1-1939 đến tháng 7-1940), riêng Toà án của Pháp tại Sài Gòn đã xử 238 người tổng cộng 602 năm tù². Đồng thời với các hoạt động đàn áp của thực dân Pháp, số lượng tù nhân ở nhà tù Côn Đảo tăng lên đột biến. Đến cuối năm 1942, số lượng tù nhân đạt con số kỷ lục trong thời Pháp cai trị là 4.860 người³.

Ngày 21-1-1940, Tổng thống Pháp ban hành sắc lệnh thực hiện trên toàn cõi Đông Dương, về việc quản thúc hay trục xuất khỏi nơi cư trú hoặc

giam giữ trong các trại tập trung (căng) những người mà chúng cho là “nguy hiểm cho an ninh và quốc phòng”. Ngoài những loại hình nhà tù đã có từ trước, thực dân Pháp lập hàng loạt trại an trí gọi là “Căng đặc biệt của những người lao động” (Camp Spécial de travailleurs), như căng Bá Vân, Bắc Mê, Nghĩa Lộ...(Bắc Kỳ), Ly Hy, Trà Kê...(Trung Kỳ), Tà Lại, Bà Rá...(Nam Kỳ). Chưa bao giờ các loại nhà tù, trại giam lại được gia cố, mở rộng và xây dựng với số lượng lớn như vậy, tính từ khi thực dân Pháp thiết lập chế độ cai trị ở Việt Nam và Đông Dương⁴.

Trong nhà tù đế quốc, nắm vững quan điểm của V.I. Lênin và lãnh tụ Hồ Chí Minh về vai trò báo chí và sử dụng báo chí trong đấu tranh, các chiến sĩ cách mạng vẫn nung nấu quyết tâm, tìm mọi phương thức để đấu tranh bảo vệ tư tưởng của Đảng, tuyên truyền, cổ vũ tinh thần bất khuất của anh em tù chính trị. Theo chỉ dẫn của V.I. Lênin, báo chí “là trận địa ban đầu, từ đó Đảng sẽ tiến hành

cuộc đấu tranh với đối thủ của mình bằng vũ khí tương xứng. Báo hằng ngày là công cụ tuyên truyền cổ động quần chúng không có gì thay thế được”⁵; “Tờ báo không những chỉ là người tuyên truyền tập thể và cổ động tập thể, mà còn là người tổ chức tập thể... Nhờ có tờ báo và gắn liền với tờ báo, một tổ chức cố định tự nó sẽ thành hình”⁶. “Tất cả các cơ quan báo chí của Đảng phải do những người cộng sản đáng tin cậy, đã tỏ rõ lòng trung thành với cách mạng biên soạn”⁷. Việc ra báo trong tù và duy trì hoạt động của các tờ báo quán triệt quan điểm của Hồ Chí Minh-người sáng lập nền báo chí cách mạng Việt Nam, “... phải kiểm soát các báo chí của Đảng để tránh những khuyết điểm về kỹ thuật và chính trị”⁸. “Làm báo bí mật là công việc rất khó khăn”, “dễ bị nghi ngờ và có thể gặp nguy hiểm”, “thường hay bị địch lùng sục”, vì “Báo chí là thứ vũ khí của ta mà địch căm ghét nhất”. “Song nếu biết dựa vào sự sốt sắng của các hội viên, đâu có khó khăn gì cuối cùng vẫn tìm được cách giải quyết”⁹.

Quán triệt quan điểm của V.I. Lênin, những chỉ dẫn của Hồ Chí Minh và Trung ương Đảng: ở đâu có tổ chức Đảng ở đó cần ra báo để hoạt động, “mỗi một tổ chức Đảng cần ra một tờ báo”, báo chí phục vụ nhiệm vụ cách mạng, đã thôi thúc các tổ chức đảng, đảng viên trong các nhà tù, trại giam của thực dân Pháp trong giai đoạn 1939-1945, tiếp tục đẩy mạnh các hoạt động báo chí trong hoàn cảnh bí mật, khó khăn, nguy hiểm nhất, làm nên nét độc đáo của báo chí cách mạng Việt Nam-tiến hành công tác báo chí ngay trong nhà tù đế quốc. Tại các nhà tù, trại giam của địch ở cả Bắc Kỳ, Trung Kỳ, Nam Kỳ, nhiều nơi đã có các tờ báo, tạp chí của Đảng ra đời và phát triển trong giai đoạn khó khăn nhất. Điểm lại một số tờ báo tiêu biểu của 3 kỳ phần nào phác họa diện mạo, hoạt động của báo chí cách mạng trong ngục tù thời kỳ này.

Một số tờ báo tiêu biểu tại các nhà tù, trại giam thuộc Bắc Kỳ. Báo Suối reo. Là tờ báo của Chi bộ

Đảng Nhà tù Sơn La. Từ năm 1939, thực dân Pháp liên tiếp đưa hàng trăm tù chính trị lên giam cầm ở Nhà tù Sơn La, phần lớn là cán bộ, đảng viên và quần chúng trung kiên của Đảng, trong đó có các đồng chí: Trường-Chinh, Lê Duẩn, Nguyễn Lương Bằng, Trần Quốc Hoàn, Xuân Thủy, Tô Hiệu,... Cuối tháng 12-1939, Chi bộ Đảng Nhà tù Sơn La được thành lập. Chi bộ Đảng nhà tù Sơn La xuất bản tờ báo *Suối reo*¹⁰, giao cho đồng chí Trần Huy Liệu (khi đó có các bút danh Cù Văn Cười, Cù Không Cười, nguyên chủ bút báo *Đời nay*) làm chủ bút; sau đó là đồng chí Xuân Thủy (Nguyễn Trọng Nhân), người đã có kinh nghiệm hoạt động cách mạng, viết báo và đồng chí Đào Đình Luống (tức Nguyễn Hữu Quý) phụ trách.

Vượt mọi hiểm nguy do kiểm soát gắt gao của thực dân Pháp trong nhà tù, sau một thời gian tích cực chuẩn bị, tháng 5-1941, báo *Suối reo* ra mắt “bạn đọc” trong lao tù đế quốc. *Suối reo* ra số đầu tiên tháng 5-1941, số cuối tháng 3-1945. Báo ra mỗi tháng ra hai kỳ, mỗi kỳ hai số; viết tay bằng mực tím, khổ 20 x 14 cm, với đủ các loại giấy có thể tận dụng, do tù nhân gom lại. Thực hiện Nghị quyết của Chi bộ, cứ sau những buổi đi lao động khổ sai về, cơm nước xong, khi cánh cửa sắt nhà tù đóng lại, các đồng chí trong Chi bộ mới “tác nghiệp” báo. Tuy mọi công đoạn ra báo đều hết sức bí mật, nhưng bọn cai ngục vẫn tìm mọi cách để thu giấy, bút, mực. Các đồng chí lại phải tìm kiếm, tích góp để thực hiện bằng được nhiệm vụ Đảng giao phó: báo *Suối Reo* tiếp tục được phát hành.

Sau Nhật đảo chính Pháp (ngày 9-3-1945), giám ngục Sơn La tuyên bố trả lại tự do cho tù chính trị (nhưng thực chất là chuyển tù nhân về Trại giam Nghĩa Lộ). Lợi dụng thời cơ đó, trên đường đi, nhận được tin các tù nhân ở Trại giam Nghĩa Lộ đã phá ngục, giải thoát; đoàn tù chính trị ở Sơn La gồm gần 200 chiến sĩ cách mạng đã phá công, tự giải thoát, trở về với phong trào cách mạng. Các đồng

chỉ tòa đi khắp các địa bàn trong cả nước, tham gia lãnh đạo nhân dân đấu tranh, tiến tới Tổng khởi nghĩa giành chính quyền. Trong hoàn cảnh đó, Chi bộ Nhà tù Sơn La và báo *Suối reo* đã hoàn thành nhiệm vụ lịch sử của mình¹¹.

Báo Bình Minh trên sông Đà. Vào năm 1943, Chi bộ Nhà tù Sơn La ra một tờ báo bí mật lấy tên là *Bình Minh trên sông Đà*. Báo viết tay, chép thành 3,4 bản, lưu hành nội bộ. Tờ báo là công cụ tuyên truyền, phổ biến chủ trương, đường lối cách mạng của Đảng, hướng dẫn phong trào rèn luyện, đấu tranh của tù nhân chính trị.

Báo Dòng sông Công (sau đó đổi thành báo *Gió Ngàn*). Là tờ báo của các chiến sĩ cách mạng ở Trại tập trung Bá Vân, tỉnh Thái Nguyên phát hành. Tờ báo được tổ chức và phát hành trong năm 1944-1945. Báo viết tay, lưu hành nội bộ.

Báo Đường Nghĩa. Là tờ báo của những người tù cộng sản tại Trại tập trung Nghĩa Lộ (tỉnh Yên Bái). Tờ báo được ra đời và lưu hành bí mật trong tù, khoảng thời gian năm 1944-1945. Báo viết tay, lưu hành nội bộ.

Báo Thông Reo. Là tờ báo của tù chính trị cộng sản tại Nhà tù Chợ Chu, phát hành khoảng đầu những năm 40 của thế kỷ XX.

Lao tù tạp chí. Phát triển trên cơ sở tờ báo *Lao tù đồ* của Chi bộ Đảng Nhà tù Hỏa Lò (Hà Nội)-tờ báo ra đời từ năm 1932 nhằm “Giáo dục, nâng cao trình độ tư tưởng, chính trị, ý thức tổ chức và kỷ luật cho đảng viên, trao đổi kinh nghiệm và phương pháp vận động quần chúng... Tổ cáo chế độ nhà tù, kêu gọi tù nhân đấu tranh. Đấu tranh với những nhận thức lệch lạc trong tù nhân và những quan điểm sai trái của nhiều đảng viên Quốc dân đảng. Tuyên truyền, vận động, giác ngộ tù thường và các nhân viên làm việc trong nhà tù”¹². *Lao tù đồ* số 1 ra ngày 4-1-1932¹³, một thời gian sau đổi thành *Lao tù tạp chí*, mở rộng nội dung, đối tượng độc giả và ra hàng tuần. Trong những năm 1940-1945, do hoàn

cảnh khó khăn, *Lao tù tạp chí* không ra thường xuyên; chủ yếu phát hành vào các dịp lễ, Tết.

Một số tờ báo tiêu biểu tại các nhà tù, trại giam thuộc Trung Kỳ. Tiêu biểu là Báo *Chiến thắng*, cơ quan tuyên truyền của Đảng bộ Ninh Thuận và các tỉnh Nam Trung Bộ từ bên ngoài được chuyển vào Nhà lao Phan Rang¹⁴. Tuy không xuất bản trong tù, nhưng tờ báo có vai trò rất quan trọng đối với cuộc đấu tranh của các chiến sĩ cách mạng ở Nhà lao Phan Rang; đã giúp chi bộ, các đảng viên trong tù nắm bắt tình hình, định hướng đấu tranh.

Báo Cờ Nghĩa của tù chính trị Buôn Mê Thuột, viết tay, xuất hiện trong những năm 1941-1942.

Một số tờ báo tiêu biểu tại các nhà tù, trại giam thuộc Nam Kỳ. Tiêu biểu nhất là Nhà tù Côn Đảo-nơi ra đời của nhiều tờ báo cách mạng, do các chi bộ cộng sản trong tù lập ra. Ngoài những tờ báo như: *Người tù đồ* (ra đời từ năm 1932, sau đổi thành *Người tù nhân rồi Tiến lên*), *Tạp chí Ý kiến chung* của Chi bộ Đảng Nhà tù Côn Đảo, ra đời từ giai đoạn 1935-1937, Tờ báo *Độc lập* của chi bộ đặc biệt Nhà tù Côn Đảo được phát hành năm 1945. Sau khi giành quyền làm chủ Côn Đảo, Hội đồng liên hiệp quốc dân Côn Đảo được tổ chức, chi bộ đặc biệt xuất bản báo *Độc lập* để tuyên truyền phổ biến đường lối, chính sách của Đảng và Việt Minh. Tờ báo do đồng chí Nguyễn Công Khương (tức Lê Văn Lương) trực tiếp chỉ đạo, Ban biên tập có các đồng chí Nguyễn Xuân Hoàng, Trịnh Đình Trọng, Nguyễn Văn Vịnh, Nguyễn Mạnh Hoan... Báo được in trên giấy học trò khổ nhỏ và in được khoảng 20 bản.

2. Một số đặc điểm của báo chí cách mạng trong ngục tù đế quốc (1939-1945)

Do bị chi phối bởi hoàn cảnh đặc thù, bị giam cầm đầy ải, báo chí cách mạng trong tù có những nét khác biệt với công tác báo chí bên ngoài nhà tù. Báo chí cách mạng trong tù hoạt động trong hoàn cảnh khó khăn, nguy hiểm, ra bí mật, không đều kỳ,

số lượng không lớn, chủ yếu lưu hành nội bộ, thời gian tồn tại không dài. Sự hà khắc, tàn bạo của chế độ nhà tù gây nên những khó khăn và nguy hiểm cho hoạt động của những người cộng sản nói chung và cho công tác báo chí nói riêng. Việc viết báo, biên tập báo rất khó khăn. Tại Nhà tù Hòa Lò, các đồng chí biên soạn phải làm việc hết sức vất vả để che mắt kẻ địch, phải chui xuống gầm sàn để viết, ban ngày nhờ ánh sáng lọt qua các lỗ thông hơi, ban đêm nhờ đèn điện hoặc đèn dầu. Nhiều khi các bài báo được viết bằng bút chì đen hoặc bằng một thứ nước đặc biệt ken vào khoảng trống giữa dòng chữ in của các tờ kinh thánh từ ngoài chuyển vào, khi nào cần đọc thì dùng một thứ hoá chất bôi lên, chữ sẽ hiện rõ¹⁵.

Việc biên soạn báo đã khó, việc cất giấu, bảo vệ báo lại càng khó hơn. Đây cũng là một nhiệm vụ hết sức khó khăn, vất vả của những người làm báo trong tù. Tại Nhà tù Hòa Lò, các chiến sỹ cách mạng phải tạo ra các “kho” bí mật để cất giấu. Đó là giấu trên mái nhà, trong “hầm bí mật”. Hầm được tạo bằng cách đục tường, rút gạch, làm thành kho để cất giữ tài liệu, sau đó dùng xi măng trát lại rồi quét hắc ín lại như cũ. Trong lúc các đồng chí đục tường thì một số đồng chí khác phải giả vờ vật lộn nhau, làm ồn ào để át tiếng động, làm cho địch không phát hiện ra được. Thậm chí, để giữ được những tờ báo, tài liệu đã in ra, các đồng chí còn bỏ vào vỏ hộp sữa, bọc thật kín, rồi dùng dây thả xuống thùng phân mỗi khi bị địch ập vào khám xét.

Do hoàn cảnh khó khăn và bị địch kiểm soát gắt gao, phương tiện, vật liệu thiếu thốn, nên hầu hết các tờ báo trong tù đều xuất bản bí mật, ra không đều kỳ. Phần lớn các chi bộ đảng chủ trương ra báo hằng tháng, song trên thực tế, khoảng thời gian giữa các số không ổn định, có khi vài tháng mới ra được một số, thậm chí khi nào có điều kiện thì mới xuất bản. Số lượng phát hành của mỗi tờ báo rất hạn chế.

Có những tờ báo, mỗi số chỉ ra được một bản, mỗi bản chỉ một trang giấy khổ nhỏ, tiện cho việc lưu hành nội bộ, truyền tay nhau đọc và giữ được bí mật. Duy nhất có báo *Suối reo* của Chi bộ Đảng Nhà tù Sơn La, số ra Tết Quý Mùi (năm 1943), độ dày lên tới 60 trang.

Thời gian tồn tại của hầu hết các tờ báo trong tù đều rất ngắn, có báo chỉ ra một lần rồi ngừng hoạt động. Hiện tượng này có nhiều nguyên nhân, do sự biến động của đội ngũ làm báo, do khó khăn về nguyên liệu, phương tiện, song chủ yếu là do sự đàn áp, bóp nghẹt của kẻ thù.

Báo chí trong tù được thực hiện trong những điều kiện hết sức khó khăn, thiếu thốn, nên rất thô sơ, song vẫn đảm bảo những quy trình, công đoạn làm báo, rất phong phú về loại hình. Về việc lấy tin, trong hoàn cảnh bị cầm tù và kiểm soát rất gắt gao, nhưng dưới sự chỉ đạo của các chi bộ, các chiến sỹ cộng sản, những người làm báo trong tù đã tận dụng triệt để mọi điều kiện để thu thập tin tức, cập nhật thông tin bằng nhiều cách thức khác nhau. Ở Nhà tù Côn Đảo, Chi bộ nhà tù bố trí một số đảng viên vào làm việc tại các sở để nắm tin tức, tình hình, cung cấp cho người viết báo. Tại Nhà tù Sơn La, Chi ủy phân công một số đồng chí có khả năng đọc sách báo bằng tiếng nước ngoài, đọc báo hằng ngày, hằng tuần, theo dõi và tổng hợp tin tức thế giới, trong nước, kịp thời thông báo cho các đồng chí trong ban biên tập nắm được những biến đổi của tình hình quốc tế, trong nước để viết bài. Một kênh thu nhận tin nữa là từ những tù nhân mới vào truyền đạt lại, hoặc thông qua một số cơ sở bí mật đưa thông tin từ bên ngoài vào nhà tù.

Về ngôn ngữ báo chí, do trình độ của đa số tù nhân, lại ra báo trong hoàn cảnh giam cầm, nên ngôn ngữ báo chí trong các nhà tù rất ngắn gọn, lời văn giản dị, dễ hiểu.

Về phương tiện làm báo, việc làm báo trong điều kiện nhà tù hết sức khó khăn, tuy nhiên, dưới

sự chỉ đạo của các tổ chức đảng trong nhà tù, các chiến sĩ cộng sản, yêu nước, cách mạng đã tìm mọi cách để có được giấy và các phương tiện cần thiết khác. Bị theo dõi, kiểm soát, cảm đoán nghiệt ngã, nhưng người cộng sản khắc phục mọi khó khăn, thiếu thốn, hiểm nguy, tận dụng mọi khả năng để ra được báo. Tại Nhà tù Sơn La, Báo *Suối Reo* có “xưởng in” lưu động: “... bàn giấy, xưởng in chỉ là vèn vèn hai cái túi vải đựng tài liệu, giấy bút mực. Viết thì người đứng người ngồi, người để lên bàn tay, người để lên đầu gối, người kê lên sàn, lên đồng chần đấp, mỗi người mỗi kiểu...”¹⁶. Ở Nhà tù Hoà Lò, giấy để viết báo được cung cấp từ hai nguồn: từ ngoài vào như giấy thuốc lá, giấy bạch hoặc các tù chính trị tự kiếm lấy bằng cách dùng ngay các quyền kinh do Cố đạo Đrônây (Droney) mang vào. Trong một bức thư do tù chính trị Hòa Lò gửi ra ngoài có ghi: “Gửi cho tôi những tờ giấy “bạch” để viết được bằng nước phèn. Hãy gửi loại tốt. Đừng gửi loại giấy thuốc lá ta không viết nước phèn được. Nếu có hãy gửi cho tôi các tập sách của bạn truyền đạo để tôi hoàn tất cuốn *Quân vận*. Vì ở đây không còn tí giấy nào. Nếu không có thì gửi cho tôi giấy in của Toà án, hoặc giấy gói thuốc lào cũng được. Nếu gửi giấy “bạch”, chớ quên gửi thêm cho tôi một ngòi bút (hoặc bút lông) và một lọ đựng nước...”¹⁷.

Nhìn chung, các báo cách mạng trong tù được viết hết sức thô sơ, đơn giản, đa phần chép tay, một số viết bằng bút sắt hoặc bút chì trên giấy học trò, một số in sáp,... Những tờ báo, tạp chí có khi chỉ như tờ truyền đơn, nhỏ như bàn tay, nhưng cũng có khi được in ấn khá chỉnh trang.

Về đội ngũ làm báo, đa số những người làm báo trong tù đều là những người không chuyên nghiệp, phải vừa làm vừa học; học hỏi kinh nghiệm lẫn nhau về cách làm báo chí. Do đó, tổ chức đảng và những đồng chí có kinh nghiệm đã mở các lớp huấn luyện làm báo. Chi bộ Đoàn tù Sơn La-Hoà Lò, khi bị đày ra Côn Đảo còn tổ chức huấn luyện cán bộ làm

báo. Lớp học làm báo có khoảng 20 người, trong đó có nhiều đồng chí đã từng tham gia làm báo bí mật hoặc công khai của Đảng. Lớp học làm báo không có thầy, mọi người tự nghiên cứu, tự dựng chương trình, thảo luận với nhau. Nội dung chương trình có trọng tâm là nghiên cứu học tập lý luận; nghiệp vụ báo chí. Lớp học nghiên cứu tổng quát lịch sử văn học thế giới, chú ý phân tích đặc điểm văn hoá của các chế độ xã hội. Sau khi nghiên cứu kỹ phần văn học, các học viên thảo luận về nghiệp vụ báo chí: các thể loại, cách trình bày, tổ chức in ấn, phát hành... Từ những lớp học này, nhiều đồng chí đã trở thành những cây bút kỳ cựu của Đảng.

Hầu hết các tờ báo cách mạng phát hành trong các nhà tù, trại giam của đế quốc đều do những người cộng sản chỉ đạo, thực hiện. Chính vì do các chi bộ đảng lãnh đạo, nên báo chí cách mạng trong các nhà tù đế quốc luôn bám sát đường lối, chủ trương của Đảng thực hiện việc tuyên truyền, giáo dục giữ vững lập trường cách mạng, kiên quyết đấu tranh chống kẻ thù.

3. Vai trò của báo chí cách mạng trong nhà tù, trại giam đế quốc (1939-1945)

Dưới sự tổ chức, lãnh đạo của các chi bộ đảng, báo chí cách mạng trong các nhà tù, trại giam đế quốc đã đóng vai trò quan trọng trong cuộc đấu tranh của những người cộng sản.

Báo chí trong tù đã góp phần tuyên truyền đường lối cách mạng của Đảng, giữ vững tinh thần cho các chiến sĩ bị giam giữ, góp phần xây dựng lực lượng cách mạng, xây dựng tổ chức Đảng trong tù và đào tạo đội ngũ cán bộ. Tuy hoàn cảnh hoạt động rất khó khăn, báo chí cách mạng trong các nhà tù vẫn thực hiện tốt vai trò tuyên truyền chủ trương, đường lối cách mạng của Đảng, giữ vững tinh thần cho các chiến sĩ bị giam giữ. Tại nhà tù Sơn La, báo *Suối reo* đăng nhiều bài viết và thơ ca cách mạng, khẳng định niềm tin, ý chí chiến đấu

của người chiến sĩ cách mạng. Những bài viết đó được chuyển tay từ người này sang người khác, từ đảng viên tới quần chúng, tòa đi khắp các trại giam, tiếp thêm sức mạnh, ý chí lạc quan cho các chiến sĩ cách mạng trong ngục tù, cổ vũ tinh thần, sức mạnh đoàn kết, trụ vững và tiếp tục đấu tranh đến khi giành thắng lợi. Vào dịp Tết Quý Mùi (năm 1943), vào dịp kỷ niệm 13 năm Đảng ra đời, Ban biên tập báo *Suối reo* quyết định phải có báo ra mắt “bạn đọc” trong dịp này, để chào mừng thành lập Đảng. Nội dung báo số đặc biệt phải thật phong phú, khác với báo ra ngày thường. Lúc này, tình cảnh nhân dân cả nước đang lâm vào cảnh “một cổ hai tròng”, đế quốc Pháp và phát xít Nhật ra tay đàn áp chính trị, bóc lột kinh tế phục vụ chiến tranh. Tờ báo kêu gọi tù nhân viết bài tuyên truyền cách mạng, giác ngộ quần chúng, vạch trần tội ác của đế quốc Pháp, Nhật. Hưởng ứng chủ trương này, các cộng tác viên là những tù nhân trong các trại gửi về “tòa soạn” nhiều bài viết, bài thơ cách mạng. Đồng chí Xuân Thủy và Ban biên tập lựa chọn, biên tập và đăng tải trên báo. Trong đó có những bài với nhiều thể loại, có những vần thơ mang ý nghĩa chính trị sâu sắc, cổ động tù nhân vững tin theo Đảng: “Tiếng Đảng ta nghe gọi / Cờ Đảng ta đi theo / Chúc mừng ngày sinh Đảng / Lòng ta như Suối Reo”. Tại Nhà tù Hỏa Lò, báo *Lao tù tạp chí* thường đăng các bài viết tuyên truyền cách mạng, giác ngộ quần chúng, vạch trần tội ác của đế quốc; phê phán những quan điểm sai trái của Quốc dân Đảng về quan điểm lập trường, ý thức sinh hoạt,... Tờ *Lao tù tạp chí* còn đăng nhiều bài vận động tù nhân vào *Lao tù hội*, một hình thức tổ chức quần chúng đấu tranh trong tù dưới sự lãnh đạo của những người tù cộng sản. Hầu hết các tờ báo phát hành bí mật trong các nhà tù, trại giam đế quốc đều truyền truyền về đường lối đấu tranh cách mạng của Đảng, động viên các chiến sĩ bị đày ải giữ vững khí tiết và lòng tin vào thắng lợi của cách mạng.

Báo chí cách mạng trong tù đã góp phần cổ vũ, động viên các cuộc đấu tranh đòi cải thiện chế độ lao tù khắc nghiệt, chống đánh đập, hạn chế khổ sai, bảo vệ danh dự người cộng sản, đòi ân xá chính trị... Với nhiều hình thức phong phú từ lẫn công, bãi công (khi tù nhân lao động khổ sai bên ngoài), hô khẩu hiệu, hò la, đưa yêu sách đến tuyệt thực diễn ra thường xuyên trong các nhà tù đế quốc. Tại Nhà tù Hỏa Lò, *Lao tù Tạp chí* đăng nhiều bài nêu lên các cuộc đấu tranh phản đối việc ngược đãi tù thường; kêu gọi tù nhân đoàn kết đấu tranh đòi thực dân Pháp cải thiện đời sống; Hỏi và đáp về chủ nghĩa cộng sản (số 36); cổ động, tuyên truyền lính người Việt, lính người Pháp và một số cai đội...¹⁸. Cùng với *Lao tù Tạp chí*, báo *Đời tù của Lao tù hội* tại Nhà tù Hỏa Lò đã đăng nhiều bài tuyên truyền các tù nhân, hướng dẫn, giáo dục phương pháp công tác, phương pháp đấu tranh; trao đổi ý kiến, kinh nghiệm chống kẻ thù, chống phản bội. Tại Nhà tù Sơn La, báo *Suối reo* đăng những bài thơ nói lên nỗi cực nhục của người lính bản xứ, tha thiết kêu gọi binh lính hãy tỉnh ngộ, trở về cùng toàn dân chống kẻ thù chung.

Báo chí cách mạng trong các nhà tù đế quốc là vũ khí sắc bén trên mặt trận đấu tranh tư tưởng, chống những luận điệu phản động, bảo vệ chủ nghĩa Mác-Lênin, bảo vệ Đảng. Báo chí cách mạng trong tù là sản phẩm của các tổ chức Đảng trong tù, là nhân tố góp phần xây dựng Đảng, tập hợp lực lượng, hình thành một mặt trận đấu tranh chung của những chiến sĩ cộng sản. Báo chí cách mạng ra đời trong tù đã góp phần gây dựng, củng cố các chi bộ đảng trong các nhà tù, trại giam của đế quốc Pháp. Sự hoạt động của báo chí đã góp phần vào công tác tuyên truyền cách mạng, rèn luyện cán bộ của Đảng, củng cố tổ chức đảng và tổ chức quần chúng đấu tranh trên một mặt trận đặc biệt-mặt trận đấu tranh trong lao tù đế quốc.

Không chỉ đấu tranh với địch, các chi bộ trong tù còn sử dụng báo chí đấu tranh trong nội bộ tù

chính trị. Đó là cuộc đấu tranh về tư tưởng, lý luận của những người tù cộng sản với tù chính trị Quốc dân Đảng, bọn Tờrôtxkít và tù nhân thuộc các đảng phái phản động khác, để bảo vệ chủ nghĩa Mác, bảo vệ quan điểm, đường lối đúng đắn của Đảng cộng sản. Trong giai đoạn 1939-1945, trên mặt trận báo chí trong tù, cuộc đấu tranh trên phương diện tư tưởng diễn ra chủ yếu ở hai nhà tù Côn Đảo và Hoà Lò. Tại Nhà tù Hoà Lò, bên cạnh tù cộng sản, còn có các tù nhân thuộc các đảng phái chính trị khác như tù Quốc dân Đảng, tù Tờrôtxkít. Trong những năm 1940-1945, ở Hoà Lò có thêm tù chính trị thuộc các tổ chức thân Nhật, như Phục quốc đồng minh, Đại Việt quốc gia liên minh...; tiêu biểu là các tên Chi, Cương, Thái Phi và Trương Anh Tự. Do vậy, từ năm 1941 đến năm 1945, báo chí cách mạng trong tù, do những người cộng sản lãnh đạo, liên tục có các bài viết đấu tranh trên lĩnh vực tư tưởng với Tờrôtxkít và những nhóm thân Nhật. Qua các bài báo, tù chính trị cộng sản phân tích sự thất bại tất yếu của phát xít Nhật, sức mạnh của Liên bang Xô viết và Hồng quân Liên Xô, chính sách phản động của Nhật ở Đông Dương... Qua đấu tranh trên mặt trận tư tưởng, các đồng chí đã thu phục được một số tù thân Nhật lầm đường trở về với con đường chính nghĩa; cô lập bọn cầm đầu, phản động; xây dựng lòng tin trong tù nhân về tương lai của cách mạng. Các cuộc đấu tranh quyết liệt về tư tưởng, lý luận của các chiến sỹ cộng sản trong nhà tù đế quốc đã góp phần nâng cao trình độ lý luận, chính trị cho cán bộ, đảng viên,

Báo chí cách mạng trong nhà tù, trại giam để quốc hoạt động bí mật, bất hợp pháp, đóng vai trò quan trọng: tuyên truyền đường lối cách mạng của Đảng, giữ vững tinh thần cho các chiến sỹ cộng sản; xây dựng tổ chức đảng, lực lượng cách mạng và đào tạo đội ngũ cán bộ trong tù; là phương tiện để tổ chức đảng lãnh đạo đấu tranh trong nhà tù, trại giam đế quốc; là vũ khí sắc bén trên mặt trận đấu tranh tư tưởng, chống luận điệu phản động, bảo vệ chủ nghĩa Mác-Lênin, bảo vệ Đảng; góp phần phát triển phong trào cách mạng bên ngoài.

cảm hóa và đánh bại tư tưởng phản động, phi vô sản trong các nhà tù, góp phần vào cuộc đấu tranh tư tưởng của Đảng.

Báo chí chí cách mạng trong các nhà tù, trại giam góp phần phát triển phong trào cách mạng bên ngoài nhà tù, nhất là các vùng phụ cận. Báo chí cách mạng không chỉ có vai trò quan trọng trong các nhà tù, mà còn góp phần thúc đẩy phong trào cách mạng bên ngoài, nhất là các vùng phụ cận phát triển. Các báo Suối reo (Nhà tù Sơn La), Đường nghĩa (Nhà tù Nghĩa Lộ), Dòng sông Công (Cảng Bá Vân)... không chỉ lưu hành trong nhà tù, mà còn vượt song sắt, rào gai đem ánh sáng cứu quốc của Đảng, của Mặt trận Việt Minh đến với quần chúng nhân dân các vùng xung quanh. Tờ Dòng sông Công đã vượt ra ngoài trại giam, lưu hành trong quần chúng, xúc tiến việc tổ chức cách mạng ở ngoài. Tờ Bình minh trên sông Đà không chỉ làm công cụ tuyên truyền, phổ biến đường lối, chủ trương cách mạng của Đảng,

hướng dẫn phong trào đấu tranh của tù nhân, mà còn có tác dụng chỉ đạo các cơ sở cách mạng bên ngoài. Sau khi tù chính trị làm chủ Côn Đảo vào tháng 8-1945, Báo Độc lập của chi bộ đặc biệt nhà tù Côn Đảo đã đóng vai trò quan trọng trong kêu gọi tổ chức các đoàn thể quần chúng như “Thanh niên cứu quốc”, “Phụ nữ cứu quốc”, nhằm giáo dục vận động một số công chức, gác ngục, con em và gia đình họ theo đường lối của Mặt trận Việt Minh, có thái độ đúng đắn với tù chính trị.

Báo còn góp phần nâng cao lý luận, năng lực hoạt động thực tiễn, năng lực vận động và tổ chức quần chúng cho cán bộ, đảng viên. Đặc biệt, báo *Suối reo* có vai trò quan trọng trong phát triển phong trào cách mạng và mở đầu cho dòng báo chí cách mạng ở Sơn La. Sau khi thoát ngục trở về, tháng 4-1945, đồng chí Lê Trung Toàn một trong những người tham gia làm báo *Suối reo* được Xứ ủy Bắc Kỳ phân công quay trở lại Sơn La, tham gia củng cố, phát triển phong trào, chuẩn bị khởi nghĩa giành chính quyền. *Suối reo* là tờ báo có cả chữ Thái đầu tiên ở vùng Tây Bắc, có tác dụng, ảnh hưởng sâu rộng trong quần chúng, góp phần thúc đẩy phong trào đấu tranh ở Sơn La tiến tới khởi nghĩa giành chính quyền về tay nhân dân.

Công tác báo chí trong tù đã đào luyện và hình thành cho Đảng, cho cách mạng một đội ngũ nhà báo ưu tú, góp phần phát triển và làm phong phú thêm loại hình báo chí cách mạng Việt Nam. Thực tiễn hoạt động báo chí trong các nhà tù, trại giam để quốc đã dần hình thành một đội ngũ cán bộ làm báo có bản lĩnh chính trị vững vàng, có nghiệp vụ; khi ra tù trở thành những cán bộ cốt cán, có nhiều đóng góp trong phong trào cách mạng cũng như trong phát triển nền báo chí cách mạng Việt Nam. Một số tờ báo xuất hiện trong tù, như tờ báo *Suối reo* đã khởi nguồn cho sự phát triển của báo chí địa phương, được coi là tờ báo cách mạng đầu tiên ở Sơn La, đặt nền móng cho sự ra đời và phát triển của dòng báo chí cách mạng của tỉnh trong thời kỳ sau.

Báo chí cách mạng trong nhà tù, trại giam để quốc (1939-1945) - sự ra đời, diện mạo, hoạt động cùng những đặc điểm, vai trò của dòng báo chí đặc thù đã để lại những kinh nghiệm quý cho nhiệm vụ lãnh đạo công tác báo chí cách mạng của Đảng trong thời kỳ cách mạng dân tộc dân chủ, trong xây dựng CNXH và trong thời kỳ đổi mới hiện nay.

Báo chí cách mạng muốn thực hiện được chức năng, phát huy vai trò ảnh hưởng đối với phong trào cách mạng phải được đặt dưới sự lãnh đạo, chỉ đạo tập trung, thống nhất về định hướng chính trị, tư tưởng của Đảng. Đảng đề ra đường lối chính trị đúng đắn, phương pháp cách mạng sáng tạo và những chủ trương cụ thể chỉ đạo công tác báo chí. Đường lối cách mạng đúng đắn là kim chỉ nam cho các tổ chức đảng, đảng viên cộng sản trong nhà tù để quốc lãnh đạo và thực hiện công tác báo chí. Đồng thời, đường lối chính trị đúng đắn của Đảng được đội ngũ những người làm báo cách mạng thể hiện trên các tờ báo, đã làm cho báo chí cách mạng trong tù có sức hấp dẫn, không chỉ đối với người tù cộng sản, mà còn đối với các tù chính trị khác, giúp họ hiểu đúng và lời cuốn họ về với con đường cách mạng chân chính. Trong mọi hoàn cảnh, phải thường xuyên quan tâm xây dựng và đào tạo cán bộ của Đảng làm công tác báo chí. Quan tâm xây dựng đội ngũ người làm báo, gồm cả những cán bộ, những bộ phận chuyên trách có lập trường tư tưởng chính trị vững vàng, có kiến thức thực tế, có kinh nghiệm, có trình độ làm báo và phát triển đội ngũ cộng tác viên đông đảo ở các địa phương. Trong đào tạo đội ngũ báo chí cách mạng cần đặc biệt quan tâm đào tạo về lý luận, trình độ chuyên môn, song, nhấn mạnh nhất là đạo đức nghề nghiệp và tinh thần phục vụ Đảng, phục vụ nhân dân. Không ngừng xây dựng hệ thống báo chí cách mạng vừa chuyên nghiệp, vừa đúng định hướng chính trị, tư tưởng, phản ánh hiện thực một cách sinh động.

Trong công cuộc đổi mới, hội nhập quốc tế sâu rộng hiện nay, báo chí cách mạng có vai trò quan trọng, là lực lượng đi tiên phong trong lĩnh vực chính trị, tư tưởng, định hướng chân giá trị văn hóa, đạo đức xã hội mà Đảng đang lãnh đạo toàn dân xây dựng. Tuy nhiên, trước những yêu cầu mới, do tác động tiêu cực của thị trường, đã diễn ra một hiện trạng “thương mại hóa” báo chí. Trong khi đó,

công tác báo chí của Đảng cũng bộc lộ một số hạn chế, bất cập. Để báo chí cách mạng, nòng cốt là báo Đảng, phát huy hơn nữa vai trò truyền truyền, động viên, cổ vũ nhân dân thực hiện đường lối của Đảng, rất cần vận dụng những kinh nghiệm lãnh đạo và phát huy tác dụng của báo chí trong các thời kỳ lịch sử đấu tranh cách mạng. Trong tình hình hiện nay, cần quán triệt và thực hiện tốt Chỉ thị số 43-CT/TW, ngày 8-4-2020, của Ban Bí thư Trung ương Đảng “Về tăng cường sự lãnh đạo của Đảng đối với hoạt động của Hội nhà báo Việt Nam trong tình hình mới”, nhằm xây dựng đội ngũ những người làm báo và báo chí cách mạng thực sự là lực lượng xung kích, là vũ khí sắc bén trong cuộc đấu tranh phản bác những quan điểm sai trái, bảo vệ vững chắc nền tảng tư tưởng của Đảng, góp phần tích cực bảo vệ chế độ, tuyên truyền đường lối của Đảng, Nhà nước, cổ vũ khôi đại đoàn kết dân tộc, giữ vững niềm tin của toàn Đảng, toàn dân vào con đường đổi mới, giữ vững độc lập dân tộc và định hướng XHCN.

4. Trong quá trình xâm lược, bình định và thiết lập chế độ thuộc địa ở Việt Nam, thực dân Pháp đã dựng lên một hệ thống nhà đày, nhà ngục (Pénitencier), nhà tù (Prison), trại giam (Central maison), như Khám Lớn-Sài Gòn (1861), Côn Đảo (28-11-1861), Hoà Lò-Hà Nội (1895), Lao Bảo (1896), Hải Phòng (1899), Sơn La (1903), nhà đày Buôn Ma Thuột (Đắk Lắk, 1930)... Hầu hết các tỉnh đều có nhà giam (Prison Provincial) để giam cầm, đày ải những người yêu nước và cách mạng, hòng đè bẹp và tiêu diệt phong trào đấu tranh của nhân Việt Nam. Ngoài hệ thống trại giam trên, thực dân Pháp còn lưu đày những chiến sĩ yêu nước, cách mạng đến những nhà tù ở các thuộc địa của Pháp cách rất xa Việt Nam, như đảo Rêuniông (Reunion), đảo Mađagátca (Madagascar), Tân Đảo (Nouvelle Calédonie), xứ Guyan (Guyane), đảo Taiti (Tahiti)...

5, 7. VI. Lênin nói về sách báo, Nxb Sách giáo khoa Mác-Lênin, H, 1984, tr. 18, 249

6. VI. Lênin: *Toàn tập*, Nxb Tiến bộ, Mátxcova, 1975, T.5, tr. 12-13

8. Đảng Cộng sản Việt Nam: *Văn kiện Đảng Toàn tập*, Nxb CTQG, H, 2000, T. 6, tr. 508

9. *Hồ Chí Minh Toàn tập*, Nxb CTQG, H, 2011, T. 3, tr. 484

10. Dưới chân đồi Ngục Sơn La có dòng suối Nậm La, quanh năm nước chảy rì rào, đổ ra sông Đà về hướng Đông Bắc

11. Kế tục và phát huy truyền thống của tờ báo, Hội văn học Nghệ thuật tỉnh Sơn La đã đổi tên Tạp chí *Văn nghệ Sơn La* thành Tạp chí *Suối Reo*, phong phú về nội dung, đẹp về hình thức

12, 13, 15, 18. Sở Văn hoá Thông tin Hà Nội-Viện Lịch sử Đảng: *Đấu tranh của các chiến sĩ yêu nước và cách mạng tại Nhà tù Hoà Lò (1899-1954)*, Nxb CTQG, H, 1994, tr. 84-85, 85, 88-89, 86

14. Ban Tư tưởng-Văn hoá Trung ương, *Lịch sử báo Đảng bộ các tỉnh và thành phố (Sơ thảo)*, Nxb CTQG, H, 2000, tr. 460

16. Bảo tàng cách mạng Việt Nam-Bảo tàng Sơn La: *Suối reo năm ấy, hồi ký cách mạng*, Nxb Văn hoá thông tin, 1993, tr. 256

17. Thư của ĐT gửi ra ngoài báo cáo tình hình trong tù, trong đó có đề cập tới việc in ấn. Tài liệu lưu tại Viện Lịch sử Đảng.

1. Theo Huỳnh Kim Khánh: *Chủ nghĩa cộng sản Việt Nam, 1925-1945*, Ithaca, 1982. Bản dịch lưu tại Viện Lịch sử Đảng

2. Trần Giang: “Sự tàn bạo của đế quốc Pháp đối với cuộc khởi nghĩa Nam Kỳ (23-11-1940)”, *Tạp chí Lịch sử Đảng*, số 2-1996, tr. 78-79

3. Viện Lịch sử Đảng: *Lịch sử đấu tranh của các chiến sĩ yêu nước và cách mạng Nhà tù Côn Đảo*, Nxb CTQG, H, 2010, tr. 182